Teodor COTELNIC
Institutul de Filologie al MECC
(Chişinău)

UNELE REFLECŢII ALE LUI NICOLAE IORGA DESPRE LIMBA NAŢIONALĂ*

Some reflections of Nicolae Iorga about the national language*

Abstract: This article reveals some language problems, as they appear from the point of view of the encyclopedist Nicolae Iorga. He is the first literary historian who has made the natural connection and synthesis between literature, language, culture and history, a judicious idea that has not lost his actuality. He was concerned with the language role in the formation of the individuality of the Romanian people and in their national culture.

The state of alienation of the Romanian language existing in the country at the end of the 19th century and the beginning of the 20th determined the erudite professor to take a militant attitude against the manifestations of alienation, of snobbery and disdain for the language and the national culture, managing to organize the Romanian public in an open battle. As a result, at the professor's call, the events were stopped.

He points out the importance of the national language to different peoples, it fixes the rights that the language must have and its purpose in different countries of the cult world.

Keywords: administration, church, conscience, culture, speech, national language, snobbery, science.

Rezumat: Prezentul articol dezvăluie unele probleme despre limbă, aşa cum apar ele în concepţia enciclopedistului Nicolae Iorga. Este primul istoric literar care a făcut legătura şi sinteza firească între literatură, limbă, cultură şi istorie, judicioasă idee ce nu şi-a pierdut actualitatea. S-a ocupat pe larg de rolul limbii în formarea individualităţii poporului român şi a culturii lui naţionale.

Starea de înstrăinare a limbii române ce se crease în ţară la finele secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea l-a determinat pe eruditul profesor să ia o atitudine militantă, hotărâtă împotriva manifestărilor de înstrăinare, de snobism şi de dispreţ faţă de limba şi cultura naţională, reuşind să organizeze publicul românesc la luptă deschisă. Drept rezultat, la chemarea profesorului, manifestările au fost stopate.

Un loc aparte acordă rolului limbii naţionale la diferite popoare, fixează drepturile de care trebuie să se bucure limba şi menirea ei în diferite ţări ale lumii culte.

Cuvinte-cheie: administraţie, biserică, conştiinţă, cultură, cuvântare, limbă naţională, snobism, ştiinţă.

* Articolul de faţă are la bază comunicarea autorului ţinută la Conferinţa ştiinţifică internaţională, organizată la Chişinău cu ocazia aniversării a 120 de ani de la naşterea lui Nicolae Iorga, comunicare ce, din motive bine cunoscute, n-a văzut lumina tiparului.

BDD-A28160 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)

Spirit enciclopedic unic în felul său, istoricul, scriitorul, publicistul şi omul politic Nicolae Iorga a urmărit cu tenacitate de-a lungul prodigioasei sale activităţi şi a luminat cu propria clarviziune problemele fundamentale ale istoriei noastre – formarea istoriei, a culturii şi a limbii române. În numeroasele sale lucrări de sinteză, precum şi în cele de amănunt, a argumentat în cunoştinţă de cauză tradiţiile daco-romane şi specificul neolatin al limbii şi poporului din tot spaţiul românesc. E primul istoric literar care a făcut legătura şi sinteza firească între literatură, limbă, cultură şi istorie. Atât în volumele *Istoria literaturii româneşti*, cât şi în cele de *Istoria românilor*, s-a ocupat pe larg, pentru fiecare epocă în parte, de rolul limbii în formarea individualităţii poporului român şi a culturii lui naţionale.

În continuare, intenţionăm să vorbim despre unele afirmaţii ale renumitului savant referitoare la tema enunţată, spicuite, în linii mari, din „cărticica", după cum o numeşte însuşi autorul în Prefaţă, *Lupta pentru limba românească*[*], tipărită în 1906, – lucrare ce cuprinde manifestaţiile studenţilor bucureşteni din martie 1906, conferinţele dlui profesor Iorga ţinute în faţa studenţilor, discursul de la Iaşi din ziua de 19 martie, întrunirea din sala Dacia etc. Am considerat oportun să reţinem atenţia dumneavoastră, deoarece studiul amintit conţine mai multe gânduri şi idei valoroase privind limba oricărui popor, constatări acceptate, în bună parte, de ştiinţa lingvistică până astăzi.

Starea de înstrăinare a limbii române ce se crease în ţară la finele secolului al XIX-lea şi începutul celui al XX-lea l-a determinat pe N. Iorga să ia o atitudine militantă, hotărâtă privind situaţia lingvistică nefavorabilă din ţară, creată artificial. În tendinţa de asimilare a culturii apusene, îndeosebi a celei franceze, recunoscută ca un nivel superior de realizare a cunoştinţei umane, N. Iorga identifica două direcţii opuse: una, a celor care întorşi de la şcolile din Apus se străduiau să pregătească viitorul modern al ţării prin identificarea unei culturi naţionale româneşti, şi alta, a celor cu o slabă pregătire şi orbiţi de cultura înaintată a Franţei, care nu i-au putut opune rezistenţă, devenind imitatorii ei servili. Aceştia din urmă manifestau o atitudine de deznaţionalizare a limbii şi culturii autohtonilor. Fenomenul se accentuase atât de mult la începutul secolului, încât limba franceză era întrebuinţată ostentativ în viaţa publică a statului (se ţineau conferinţe în franceză, se dădeau spectacole la Teatrul Naţional, zise de „binefacere", multe şedinţe de guvern se petreceau în franceză etc.). Împotriva acestor manifestări de înstrăinare, de snobism şi de dispreţ faţă de limba şi cultura naţională N. Iorga a mobilizat publicul românesc la luptă deschisă. Drept rezultat manifestările au fost stopate la chemarea profesorului.

În articolul *O rugăminte*, publicat la 12 martie 1906 în ziarul *Epoca*, N. Iorga se adresează oamenilor de rând (cu situaţie materială şi culturală precară), acelor „fiinţe nenorocite ce peste două mii de ani luptă în împrejurări ostile pentru poporul român, pentru literatura lui, pentru sufletul lui, pentru *obrazul* acestui neam (sublinierea autorului – *T. C.*), care e obrazul nostru", deci se adresează să nu participe la reprezentaţia de binefacere ce trebuia să aibă loc la 13 şi 15 martie pe scena Teatrului Naţional din Bucureşti.

* Iorga Nicolae. *Lupta pentru limba românească*. Acte şi lămuriri privitoare la faptele din martie 1906. Bucureşti: Minerva. Institutul de arte grafice şi editură. În expunerea de mai jos, la toate citatele se va indica în paranteze doar pagina.

BDD-A28160 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)

Reprezentaţia urma să se petreacă mai mult în limba franceză, limbă străină, „care, după sesizarea autorului, ne cotropeşte, ne subjugă şi ne umileşte, care rupe un popor în două, punând de-o parte vorbitorii graiului nostru dispreţuit, iar de alta pe cei mari şi bogaţi care vorbesc altă limbă, care cugetă, simt, trăiesc, iubesc şi mor prin această limbă (…). Orice român va privi această reprezentaţie ca jignire a celor mai frumoase, mai nobile sentimente ce poate să aibă un om” (p. 6-7).

O altă rugăminte a profund revoltatului profesor universitar, adresată lumii de tot felul şi, în special, tineretului studios cerea ca aceştia să nu vină la conferinţa franceză din seara de 12 martie despre poezia populară românească, în casa noastră de conferinţe a Ateneului Român din Bucureşti înaintea unui auditoriu românesc, ţinută de către Iuliu Brun, ziarist român de origine franceză. Şi de data aceasta N. Iorga vine cu următorul îndemn: „Dacă aveţi inimă în voi, tinerilor care mergeţi la conferinţele Ateneului, nu veţi cunoaşte-o pe aceasta, nu veţi călca pragul sălii unde se va ţinea o asemenea conferinţă.

Iar câţi dintre ziarişti români se ţin de acest neam, vor pune şi ei o vorbă pentru ca fapta de umilinţă să nu se îndeplinească” (p. 8).

În acelaşi timp, profesorul ţine în ziua de 12 martie în faţa studenţilor de la Universitatea din Bucureşti lecţia intitulată *Despre drepturile limbii naţionale în statul modern*, în care arată chiar de la început rolul limbii naţionale în viaţa oricărui popor, afirmând totodată că n-a existat o singură epocă în viaţa omenirii, în care poporul „să nu se fi adunat în jurul cultului pentru limba lui cea adevărată”. În viziunea sa, „limba nu-i numai un mijloc de a se înţelege, nu-i numai mijlocul practic prin care un om poate să-şi comunice gândurile şi sentimentele sale altor oameni; o limbă reprezintă pentru un popor mult mai mult. Este forma cea mai înaltă, cea mai deplină, în care se poate exprima sufletul unui popor” (p. 16). Şi mai departe adaugă.

Reproducem citatul *in extenso*: „… în nicio alcătuire nu se poate întrupa mai deplin şi mai frumos sufletul unui neam decât în limbă. Limba cuprinde într-o formă înţeleasă veşnic de toţi, întrebuinţată necontenit de toţi, întreaga viaţă, timp de secole întregi, timp de mii de ani uneori, a poporului aceluia. Limba pe care o vorbim acum, nu este numai limba românească de astăzi, nu este ceva fixat acum în gramatici, pe care oamenii să-l întrebuinţeze după normele ce se află în aceste gramatici; ea este fiinţa vie care ne vine din timpurile cele mai depărtate ale trecutului nostru, ea este cea mai scumpă moştenire a strămoşilor care au lucrat, generaţie de generaţie, la elaborarea acestui suprem product sufletesc care este limba” (p. 16-17).

Referindu-se la legătura dintre literatură şi cugetare, N. Iorga precizează că între ele există o conexiune inseparabilă ce se formează în mult mai mare parte de cum ne închipuim prin limbă. La întrebările, *Ce sunt ideile lipsite de strălucirea graiului, ce sunt pentru simţirea omenirii ideile pure*?, el răspunde prompt: „Este o aşa de strânsă legătură între idee şi între cuvânt, încât ele nu pot fi despărţite şi, prin urmare sufletul unui popor într-o anumită epocă şi literatura unui popor în acea epocă, toate manifestările lui de ordine ideală din acel timp, pornesc din asemenea transmisiuni sufleteşti cuprinse în limba poporului” (p. 18).

BDD-A28160 © 2018 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)

Vastele şi trainicele cunoştinţe despre istoria mai multor popoare, bazate pe argumente de ordin foarte variat, i-au permis neobositului enciclopedist să evidenţieze specificul neolatin al limbii române ce a luat naştere în îndelungul unui proces de evoluţie, în care substratul autohton şi stratul roman s-au topit într-o singură realitate etnică şi culturală, asigurând românilor un loc special în rândurile popoarelor şi limbilor neolatine. Acest îndelungat proces de evoluţie s-a desfăşurat în mai multe etape, a căror geneză este urmărită cu atenţie de autor.

Sprijinindu-se mai ales pe cercetările arheologului Vasile Pârvan, dezvoltă în mod deosebit ideea că romanizarea Daciei a fost un proces început înainte de cucerirea ei prin pătrunderea lentă a elementelor romane în nordul Dunării. El a emis ipoteza, verificată şi confirmată ulterior de investigaţiile arheologice, că Decebal şi anturajul său ştiau latineşte. Malul drept şi malul stâng al Dunării, în opinia lui, reprezentau aceeaşi lume romană la începutul erei noastre, ca urmare şi a faptului că în aceste teritorii de graniţă fusese aduşi mai mulţi colonişti din Italia şi din restul imperiului pentru a întări cordonul militar de apărare. Cucerirea militară romană a Daciei n-a venit deci într-un teritoriu cu desăvârşire străin, ci a încheiat un proces îndelung de pătrundere paşnică, în mici grupe, a populaţiei romane, populaţie cu o limbă latină unitară.

O idee originală a lui N. Iorga în legătură cu formarea limbii române este că Dacia romană a fost mai puţin tulburată ca teritoriile din Sudul Dunării, fiind mai izolată şi mai independentă decât acestea. La formarea limbii române a contribuit chiar părăsirea ei de oficialităţile romane, deoarece, afirmă el, „un grai romanic unitar, opus limbii artificiale a statului, nu se putea forma decât prin ruperea oficială cu acesta”.

Un loc aparte acordă începuturilor scrisului românesc, problemă complexă şi multă vreme controversată, despre care a exprimat opinii precise nedezminţite până în zilele noastre. Astfel, susţine printre primii că limba română literară a existat înainte de apariţia primelor texte scrise în româneşte, în creaţia populară orală, în poezia şi cântecul popular laic şi religios. Consideră în mod just că româna literară nu s-a format pe o singură cale, că este o creaţie colectivă, o sinteză continuă între o realitate populară şi cuvântul scris. Această limbă s-a făcut „pe câmpiile de luptă, în sfaturile domneşti, în toată viaţa noastră naţională necontenit mişcată”. „Dacă strămoşii noştri, scrie el, au luptat pe acest pământ, dacă strămoşii noştri au muncit, au suferit şi au gândit şi au visat pe acest pământ, nu-i niciunul din gândurile lor, nu-i niciuna din muncile lor cele grele, nu-i nimic din gloria şi din suferinţa strămoşilor noştri, care să nu fi lăsat o urmă neştearsă în limbă” (p. 17).

Vorbind de rolul limbii în dezvoltarea culturii şi literaturii la diferite popoare, eruditul profesor nu uită să amintească de timpul când latina (în Apus) şi greaca (în Răsărit) erau considerate unicele limbi culturale, capabile să exprime cele mai profunde cugetări şi mai nobile sentimente. Pe vremea ceea se credea că numai comunicând în latină sau în greacă, eşti considerat om cult, faci parte din lumea civilizată. Totodată ele dominau toate celelalte limbi din viaţa popoarelor lumii. Dar această stare de lucruri n-a durat mult. Greşeala a fost reparată repede. În Evul Mediu ambele limbi cedează locul limbilor proprii ale populaţiei indigene.

BDD-A28160 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)

În Apusul Europei latina substituie din ce în ce mai mult limbile deosebitelor popoare. La rândul său, greaca, considerată limbă culturală în Răsăritul Europei şi în Apusul Asiei, a fost învinsă pe deplin de limba armenească în Nord şi de cea siriană în Sud.

Fenomenul de înstrăinare a limbii naţionale a urmat şi mai târziu în alte ţări din lumea civilizată. Astfel, Suedia şi-a putut dezvolta literatura şi cultura naţională numai din secolul al XIX-lea, de când s-a eliberat de sub dominaţia limbii franceze. Sau un alt exemplu. În 1815 Belgia s-a unit cu Olanda, unire bazată pe interese economice şi comerciale comune. Cu toate legăturile de tradiţie istorică, cu toate legăturile izvorâte din situaţia lor geografică, aceste ţări n-au putut să trăiască mult timp împreună. Ele s-au despărţit, pentru că Olanda înţelegea să aibă o limbă, o literatură naţională olandeză, iar Belgia trebuia să aibă limbile, literaturile ei. Deşi Belgia este o ţară cu o cultură foarte înaltă şi cu o mare parte de libertate, ea a rămas o formă de stat fără rost, deoarece în această ţară locuiesc două civilizaţii, două literaturi şi două limbi: olandeza (flamanda) şi franceza (valona) „care sunt menite să lupte necontenit până ce, sau forma statului se va schimba, sau una din aceste forme va învinge cu desăvârşire pe cealaltă" (p. 22).

Nu sunt trecute cu vederea nici popoarele care şi-au pierdut limba proprie sau şi-au adoptat-o pe cea a biruitorilor, examinează în acelaşi timp starea deplorabilă a literaturii şi culturii acestor popoare. Astfel, irlandezii au fost siliţi din depărtate timpuri, sub povara împrejurărilor să-şi părăsească limba strămoşilor lor. Venind ca cuceritori în insula vecină, englezii le-au impus limba engleză. După părăsirea limbii proprii, poporul irlandez în timp de mai multe secole „n-a produs niciun om cu adevărat mare în domeniul cugetării şi literaturii, n-a dus decât viaţa materială stearpă, tot aşa de puţin însemnată ca viaţa buruienilor care răsar în fiecare an pentru ca coasa, odată sau de mai multe ori, să le înlăture de pe faţa pământului" (p. 21).

În continuare se referă la poporul evreiesc care a uitat cu timpul, în Evul Mediu, limba sa veche, limba ebraică, în care s-a scris una din cele mai frumoase literaturi, *Vechiul Testament* şi *Biblia*. S-a renunţat la această limbă asiatică ce se menţine doar ca amintire de învăţaţii lor, de rabini, păstrându-se numai în slova cărţilor sfinte şi pe care credincioşii nu o mai înţeleg. Cu timpul, o mare parte a populaţiei evreieşti, stabilită cu traiul în Germania, a adoptat ca limbă obişnuită germana ce a degradat repede şi s-a transformat într-un jargon evreiesc-german, nefiind de mare folos pentru ambele limbi. Situaţia creată, proprie unui popor care şi-a părăsit singura limbă în care se poate exprima pe deplin viaţa sufletească a acelui popor, fie chiar fără voia lui, fiindcă „viaţa sufletească, conştiinţa şi limba unui popor sunt unul şi acelaşi lucru" (p. 26).

Acestea fiind spuse despre importanţa limbii în genere şi a celei naţionale a unui popor, urmează să fixăm drepturile de care trebuie să se bucure limba, rostul pe care trebuie să-l aibă în diferite ţări ale lumii culte.

Preocupat de problema limbii naţionale la diferite popoare, N. Iorga consideră că orice stat ce merită numele de stat cult, ce vrea să trăiască unitar şi să-şi pregătească un viitor, ar fi ideal să aibă o singură limbă de stat ce ar fi în stare să-şi menţină toate drepturile ce i se cuvin, să se poată manifesta în toate sferele vieţii sociale: în administraţie, în biserică, în ştiinţă, în învăţământ, în cultură etc.

BDD-A28160 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)

Ea trebuie să fie, de asemenea, stăpână şi în domeniul literaturii. Nu se poate ca locuitorii unei ţări naţionale din secolul al XX-lea „să coboare cugetarea şi simţirea lor în opere literare scrise în altă limbă decât limba poporului lor, căci altfel este sau un act de inconştienţă, sau un act de trădare" (p. 29). Şi mai departe conchide: „Prin urmare, dacă în materie de ştiinţă cineva este liber, pentru răspândirea mai întinsă a ideilor sale şi a cunoştinţelor sale, să adopte o limbă europeană răspândită, el are datoria, de câte ori scrie o operă literară, să nu întrebuinţeze alt mijloc de exprimare decât mijlocul acesta natural de exprimare al cugetărilor, impus de împrejurări şi impus şi prin însemnătatea sa ideală, care este limba naţională" (p. 29-30).

Un alt domeniu în care nu se poate admite altă limbă decât limba naţională este domeniul cuvântării. Astfel, fie în predica religioasă, fie în elocvenţa parlamentară, fie în discursurile de la întruniri, fie de la conferinţe, într-un stat naţional nu poate fi admisă altă limbă decât cea naţională. Cu atât mai mult nu se permite întrebuinţarea în altă limbă într-un stat naţional atunci, când persoana în cauză cunoaşte limba acestui stat.

În cele din urmă, insistă ca pe pământul românesc, pentru populaţia băştinaşă, învăţământul public sau privat să fie înfăptuit în limba română.

La sfârşit, conchide, pe o notă tranşantă, că „dacă fiecare are dreptul de a vorbi în casa sa limba care-i pare mai bună, este o datorie elementară de solidaritate socială şi naţională, este o datorie de o înaltă cuviinţă a nu face să se audă niciodată în afară de marginile casei tale, altă limbă decât limba naţională (…). Nu se poate impune nimănui acest lucru prin legi materiale, dar este o impunere mai puternică decât o impunere materială, este impunerea conştiinţei, este impunerea moralităţii superioare a fiecăruia" (p. 33).

Ingeniosul orator şi-a exprimat admiraţia pentru limba română, menţionând cu neprefăcută mândrie că „astăzi în limba românească se poate exprima cugetarea cea mai fină, se poate exprima simţirea cea mai gingaşă, se poate exprima cea mai mare înălţime a cugetării, că această limbă este tot aşa de măiestrită când se află în mâna maestrului cum sunt acele pe care le întrebuinţează scriitorii cei mai mari ai Apusului civilizat" (p. 126).

În ultima sa operă *Sfaturi de înţelepciune* aduce acelaşi omagiu de preţuire limbii române contemporane care „s-a dovedit în stare, cu adăugirile cele fireşti să îmbrace orice idei, cât de înalte, şi orice sentimente, cât de fine". Această admiraţie a revărsat-o şi asupra păstrătorului ei cel mai credincios – ţăranul român, de care l-a legat toată viaţa, democratismul lui organic pentru că, „ţăranul n-a slavizat, n-a grecizat, n-a latinizat, n-a italienizat vocabularul românesc". Ţăranii noştri nu s-au lepădat niciodată de limba strămoşilor. Îndemnaţi, poate, de subconştient, de instinctul de autoconservare, ei au păzit, au ocrotit cel mai scump lucru în condiţiile nemaipomenite, care le mai rămăsese – Limba. Ei se închideau în limbă ca într-o cetate şi îşi deplângeau soarta amară. Dar niciodată nu le-a trecut prin gând că s-ar putea dezice de limbă.

În încheiere, menţionăm că lucrările Marelui Iorga cuprind mult mai multe probleme de lingvistică decât cele evocate aici… Considerăm că şi din cele relatate se impune constatarea că judicioasele idei ale înaintaşului asupra limbii nu şi-au pierdut actualitatea. Cu trecerea timpului ar trebui să crească sentimentul datoriei faţă de preţioasa moştenire, de demnitatea scriitoricească şi umană lăsată acestui neam întreg de neîntrecutul geniu al pământului românesc.

BDD-A28160 © 2018 Academia de Științe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 05:40:28 UTC)